

ГУМАНІСТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ

У статті висвітлено результати теоретичного дослідження гуманістичного спрямування організації інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами в освітньому законодавчому просторі українського суспільства. Розглянуто науковий підхід до сутності гуманітаризації знань та гуманізації змісту навчання. Акцентовано увагу на перевагах інклюзивного навчання. Висвітлено позитивний досвід навчання дітей з особливими освітніми потребами в закладі освіти, що підтверджує необхідність гуманістичного підходу до інклюзивного навчання.

Ключові слова: дитина з особливими освітніми потребами, гуманістичний підхід, гуманізація освіти, інклюзивне навчання, освіта.

Відповідно до суспільних зрушень в Україні відбувається реформування змісту загальної середньої освіти на гуманістичних засадах. Відображення в навчальному змісті складових культури, що є основою формування особистості, має допомогти підростаючому поколінню українців осмислити феномен культури, сенс власного буття та існування людства, сформувати цілісне сприйняття соціальної картини світу. Розвиток життєтворчості дитини прискорюватиме її адаптацію в сучасному суспільстві. Адже сучасний світ вимагає від людини суб'єктності.

Складні суспільні відносини зумовлюють потребу в свідомих, творчих особистостях, індивідуальностях, які здатні поєднувати свої зусилля, свій потенціал заради спільної мети – розвитку та процвітання нашої держави. Особистість отримує більшу свободу життєдіяльності й водночас бере на себе більшу відповідальність за успішність власного життя.

Український курс на формування європейського, толерантного суспільства вимагає від нашої спільноти цінувати кожну особистість з усіма її особливостями, дбати про її розвиток і можливість самореалізації. Увага до проблем навчання дітей з особливими освітніми потребами має суспільно-гуманістичну значущість.

Питання організації навчання й виховання дітей з особливими освітніми потребами залишається актуальною проблемою сьогодення. У нашій країні, як і у всьому світі, з різних причин зростає кількість дітей з особливостями розвитку. Значна частина дітей, які потребують індивідуального догляду, змушені навчатись у індивідуальній формі. Отримані поза шкільним соціумом знання та вміння мало допомагають молоді з обмеженими можливостями здоров'я цілковито адаптуватися в суспільстві, долати життєві труднощі, реалізувати себе повною мірою рівноправними й повноцінними членами суспільства.

Метою статті є висвітлення результатів дослідження гуманістичного підходу до організації інклюзивного навчання.

Багато дослідників визначає поняття «гуманізація освіти» як соціально-ціннісну та морально-психологічну основу відносин між суб'єктами педагогічного процесу. Мірою гуманізації вважають відповідність створених умов для самореалізації особистості, виховання громадянина-гуманіста [3, с. 108].

Гуманізація – поширення та утвердження гуманістичних принципів у будь-якій сфері суспільного життя.

Гуманізм – ставлення до людини, пройняте турботою про її благо, повагою до її гідності, людяності.

Гуманітаризація – упровадження в що-небудь, посилення в чому-небудь гуманітарних засад.

Гуманний – людяний у своїх діях і ставленні до інших людей [4, с. 201].

Завдяки гуманізації освіти забезпечуються умови для всебічного гармонійного розвитку особистості, оволодіння нею етичними, моральними цінностями, починаючи з дошкільної освіти. Основою формування особистості як очікуваним результатом гуманізації змісту освіти вважають самовизначення в навколишньому світі, активну життєву позицію; гуманістичні ціннісні орієнтації; творче застосування сформованих компетентностей; позитивні особистісні якості.

Вивчення традиційних навчальних предметів у руслі виявлення їхнього потенціалу в системі наукових знань, їх місця в культурі людства, встановлення важливості галузі знань для практичної діяльності людей і розвитку людства в цілому, пояснення зв'язку цього предмета з іншими, виявлення зв'язків вивченого з особистісним досвідом і перспектив пізнання та практичного використання знань дає змогу створювати необхідні умови для формування цілісної особистості і її індивідуальності.

Розвиток загальнокультурних компонентів у змісті освіти спрямований на формування особистісної зрілості учнів, що надзвичайно важливо в умовах інклюзивного навчання.

Компетентісно спрямоване навчання, орієнтування на майбутню практичну діяльність є важливою складовою освітнього процесу стосовно будь-якого учня, особливо ж – учня з обмеженими фізичними чи/та розумовими можливостями, учня, обтяженого виснажливими соматичними захворюваннями. Бо для них особливо важливим з раннього віку є формування адекватного сприймання себе в навколишньому світі, а в середньому й старшому шкільному віці – орієнтація на вибір майбутньої професії відповідно до своїх можливостей, а також вибір адекватного особистісним якостям шляху професійного становлення та автономного незалежного існування.

Курс України на європейську інтеграцію вимагає перегляду пріоритетів в освітній галузі, зокрема зосередження зусиль педагогічної спільно-

ти на гуманістичному підході до навчання та виховання дітей і учнівської молоді. У методичних рекомендаціях щодо організації освітнього простору Нової української школи (додаток до наказу МОН від 23.03.2018 № 283) зазначено, що особливістю Нової української школи є, поміж іншого, організація такого освітнього середовища, що сприятиме вільному розвитку творчої особистості дитини. З цією метою змінюються просторово-предметне оточення, програми та засоби навчання. У Новій українській школі зростає частка проектної, командної, групової діяльності у педагогічному процесі. Відповідно урізноманітнюються варіанти організації навчального простору в класі. Планування і дизайн освітнього простору школи, широке використання нових ІТ-технологій, мультимедійних засобів навчання, оновлення навчального обладнання спрямовуються на розвиток дитини та мотивації її до навчання [7].

На гуманізації сучасної освіти наголошено в наукових психолого-педагогічних дослідженнях. Надано перевагу гуманному ставленню до особистості. В Україні розробляють психологічні аспекти організації навчально-виховного процесу на гуманістичних засадах. В Інституті психології ім. Г. С. Костюка НАПН України переосмислюють психолого-педагогічні теорії та практики. Вітчизняні психологи-науковці Г. Балл, І. Бех, М. Добрускін, К. Міквабія, С. Максименко, В. Носко, В. Потапова вказують на пріоритетність гуманістичного підходу до навчання та виховання в сучасній освіті. Головні засади концепції гуманізації ґрунтуються на захисті гідності особистості, визнанні її прав на свободу, щастя, розвиток і створенні відповідних умов для вільного виявлення її здібностей. Об'єктом гуманітарного і соціального пізнання є особистість. Предметом є внутрішній світ особистості, її унікальність. Усі науки, на думку О. В. Барановської, мають гуманітарну основу в тому сенсі, що базуються на людській практиці й застосовуються в ній [3, с. 107–108].

Гуманізм приводить до гідного життя в суспільстві. Сучасне громадянське суспільство неможливе без активного залучення всіх його членів у різні види діяльності на основі поваги до прав і свобод кожної окремої людини, необхідних гарантій безпеки, свободи й рівноправності. У Законі України «Про освіту» відображено гуманістичне ставлення до особистості, адже метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих та фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству. У п. 1 ст. 3 «Право на освіту» зазначено: «Кожен має право на якісну та доступну освіту», у п. 6 – «Держава створює умови для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами з урахуванням індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів, а також забезпечує виявлення та усунення факторів, що перешкоджають реалізації прав і задоволенню потреб таких осіб у сфері освіти» [8, с. 4–5].

Парадигма Нової української школи визначається гуманізацією та інтеграцією. У гуманістичній інтерпретації на перший план виступає включення людини в широкі соціальні відносини з урахуванням індивідуальних потреб і особистісного розвитку та забезпечення підтримки становлення її індивідуальності. Освіта має відповідати водночас і суспільним потребам, і різноманітним запитам особистості, якомога точніше враховувати індивідуальні нахили, здібності, інтереси, формувати здатність до співпраці, подальшого навчання впродовж життя, виховувати гуманність, толерантність, відповідальність у ставленні до людей, природи, суспільства, держави.

Якісна освіта призначена позитивно впливати на якість життя. Однак дітям, які через обмежені фізичні можливості змушені навчатись в індивідуальній формі, практично майже неможливо досягти відповідної освітньої якості. До того ж освіта зазначеної категорії дітей без якісної соціальної адаптації не зможе забезпечити якості життя.

Враховуючи освітні потреби дітей, які мають складні особливості розвитку, необхідно створити умови для їх якісної освіти в колективній формі разом з іншими дітьми відповідно до запитів і можливостей батьків, які їх виховують.

На підставі вивчення досвіду інтегрованого та/чи інклюзивного навчання дітей у країнах зарубіжжя та нашої держави можна стверджувати, що таке навчання корисне як для дітей з особливими освітніми потребами, так і для їхніх однолітків. Спільне навчання сприяє розвитку толерантності, емпатії, формуванню реалістичного світогляду, об'єктивної самооцінки можливостей дитини з обмеженими можливостями здоров'я [5, с. 234–235].

Позитивний досвід навчання дітей зі складними комбінованими порушеннями здоров'я набуто в процесі освітньо-реабілітаційної роботи в загальноосвітній санаторній школі-інтернаті I–III ступенів Хортицької національної академії м. Запоріжжя впродовж багаторічної експериментальної роботи – участі в педагогічних експериментах всеукраїнського рівня.

Головним завданням санаторної школи-інтернату, як структурного підрозділу вищого навчально-реабілітаційного закладу, є комплексна реабілітація дітей м. Запоріжжя та Запорізької області, відновлення й зміцнення їх здоров'я; утримання, виховання та навчання, розвиток природних здібностей дітей з інвалідністю, дітей із соматичними захворюваннями внутрішніх органів та систем та/чи різними порушеннями психофізичного розвитку; надання дітям з комбінованими порушеннями розвитку кваліфікованої медико-психолого-педагогічної допомоги; сприяння самовизначенню учнів, формуванню соціально зрілої особистості.

Технологічний ланцюг організації навчання дітей, які потребують індивідуального, спеціального догляду, включає такі основні позиції: соціальна реабілітація та адаптація дитини в дошкільному віці; підготовка до колективної форми навчання в супроводі батьків (осіб, що їх замінюють); навчання в інклюзивному чи спеціальному класі в супроводі батьків (осіб, що їх замінюють) як асистентів дитини. Командна взаємодія фахівців (учи-

телів, учителя-логопеда, учителя-дефектолога, психолога, фахівців з фізичної реабілітації) супроводжує розвиток дитини на кожному етапі її навчання в закладі.

Методом вирішення завдання корекційної спрямованості навчання є корекція фізичних, розумових, психічних порушень дітей, їх соціальна реабілітація, адаптація в сучасному соціумі, виховання позитивних рис особистості.

Надзвичайно важливе значення має залучення батьків до участі в навчально-реабілітаційному процесі. Це сприяє розумінню батьками особливостей розвитку своїх дітей, можливостей допомогти їхньому розвитку та навчанню, закріпленню в позашкільному середовищі вмінь і навичок, сформованих у закладі освіти, навчанню використовувати їх у різних життєвих ситуаціях.

Особистісно орієнтоване спрямування навчально-виховного процесу забезпечує асистент учителя, який бере участь у розробленні та виконанні індивідуальних навчальних планів і програм, адаптує разом з учителем навчальні матеріали з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами.

Оцінювання навчальних досягнень дітей з особливими освітніми потребами здійснюється згідно з критеріями оцінювання навчальних досягнень учнів та обсягом матеріалу, визначеним індивідуальною навчальною програмою. Система оцінювання навчальних досягнень дітей з особливими освітніми потребами повинна бути стимулювальною.

Адаптація до школи – складний період як для самої дитини з особливостями психофізичного розвитку, як для її однокласників, так і для вчителя. Це час формування нових відносин, навчальних та поведінкових навичок, звикання до нового режиму дня.

Навчальний процес дітей з особливими освітніми потребами ускладнюється тим, що немає стандартних друкованих зошитів та інших навчальних посібників для роботи на уроках і для самопідготовки в позаурочний час, необхідних саме цій дитині. Адже особливі освітні потреби тому й особливі, що їх має саме цей конкретний учень. Розробляють їх у зазначеному закладі індивідуально, враховуючи як фізичні обмеження, так і потенційні можливості дитини, тобто «слабкі» й «сильні» сторони індивіда. Структура та зміст таких посібників підпорядковуються основній меті – полегшенню засвоєння навчального матеріалу, вироблення вмінь і навичок читати, писати, рахувати, розвитку сприйняття, уваги, моторики.

Кожна дитина заслуговує на якісне життя. У кожної свій шлях до нього. З приходом до школи починаються доволі часто проблеми з навчанням у дітей з особливими освітніми потребами. Щоб вчасно відвернути ці проблеми, Є. Антощук, засновник Української школи ейдетики, з досвіду своєї праці з дітьми дошкільного віку радить взяти до уваги такий висновок: «Поки дитина не пішла до школи, вона все вміє. Вона, як магнітофон, може все відтворити, та відтворює, адже перед нею не ставляться завдання

вивчити чи запам'ятати. Тому вона (як і будь-яка людина) усе запам'ятовує з першого разу й назавжди...» [9, с. 8–10].

Для того, щоб підготувати дітей до школи, потрібно поєднати поняття «уявлення», «запам'ятовування», «навчання». За Є. Антощуком, оволодіння дитини мовою – це уявлення нею, про що говорять.

Маленька дитина чітко уявляє та автоматично запам'ятовує. Вона не вчить, вона сприймає, тому знає сотні, тисячі слів мови, якою говорять у її найближчому оточенні (переважно в родині). Якщо якесь слово незнайоме – вона перепитує й запам'ятовує. Є. Антощук вважає, що дитина, яка перебуває в багатомовному середовищі, знатиме стільки мов, скільких різних мовних носіїв її оточують, бо людина запам'ятовує все, що бачить, чує чи відчуває.

У реабілітаційному підході до організації навчання дитини з особливостями психофізичного розвитку враховують доцільність початку її навчання мовою, якою спілкуються в родині дитини. Психологічне забезпечення організації ранньої соціальної реабілітації (абілітації) дитини, ознайомлення її з навколишнім світом, навчання грамоти, рахунку та формування обчислювальних умінь на початковому етапі враховує мову, якою дитина спілкується в родині чи іншому найближчому оточенні.

Це не означає недоцільності вивчення тих мов, якими не розмовляють у найближчому оточенні дитини. Дитина поступово при звичається до того, що існують інші мови, крім тієї, якою вона звикла розмовляти. Силувати до навчання читати чи вивчення іншої мови не можна – дитина має бути готова до цього. Створювати для цього можливості потрібно за допомогою різних ігрових методів. Так, Є. Антощук радить застосовувати «метод ключових слів» Аткинсона – *key word method*, який полягає в запам'ятовуванні іншомовних слів, використовуючи ключові слова або фонетичні асоціації [1, с. 51–59].

Втілюючи концепцію інклюзивного навчання, гуманно виявляти толерантне ставлення до людей з обмеженими можливостями здоров'я. Толерантне ставлення передбачає уникнення некоректної чи образливої термінології, як наприклад: «аномальний», «інвалід», «здоровий», «ці діти». Висвітлюючи проблеми людей з інвалідністю чи обмеженими можливостями здоров'я, вживання таких термінів є непрофесійним. Слово «аномальний» створює стереотип відмінності від норми, на перше місце висувається неспроможність особи, адже поняття «норма» є розмитим, змінюється. У статті 3.d. Конвенції ООН «Про права осіб з інвалідністю» зазначено, що «інвалідність» – це компонент людської різноманітності й частини людства [6]. Термін використовується в законодавчій, юридичній, фінансовій документації, але створює стереотип у суспільстві. Інвалідність нині розглядають не як медичну проблему, а як соціальну. Доцільніше вживати в мовленні словосполучення: «діти з інвалідністю», ніж «інвалід». Нині практично не існує людей, абсолютно здорових, у довідках про стан здоров'я лікарі зазначають: «умовно здоровий». Здоров'я розглядають як стан фізичного, психічного та соціального благополуччя, високої працездатності й соціальної активності людини.

Однією з головних умов ефективності навчання та корекційного розвитку дітей з особливими освітніми потребами є отримання учнями задоволення від цього процесу. Реабілітація, навчання та корекція повинні йти поруч. Головне – не порівнювати дитину з іншими, а показувати їй, наскільки вона стала кращою, які нові позитивні риси в неї з'явилися; хвалити за досягнення, порівнюючи з попереднім результатом.

Гуманістичний підхід в освітній системі вимагає забезпечення необхідних умов для інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами. Керівник та педагогічний колектив закладу освіти повинні дбати, щоб ці умови були найоптимальнішими.

Створення сприятливого середовища для адаптації зазначеної категорії дітей до систематичного шкільного життя сприятиме їх подальшому благополучному розвитку, успішному вихованню й навчанню. Особливо це стосується дітей будь-якого віку, які вперше приходять до школи: чи то першокласники, чи діти, які тривало перебували на індивідуальному навчанні вдома. До створення відповідних умов для інклюзивного навчання важливо залучати як батьків дітей, так і громадські організації та органи опіки і соціальні служби. Адже це спільна справа суспільства.

Досвід організації інклюзивного навчання в загальноосвітній школі Хортицької національної академії показує, що особливу увагу варто приділити таким питанням:

- архітектурна доступність закладу;
- облаштування приміщень для організації навчально-виховного процесу з урахуванням його специфіки та індивідуальних особливостей і потреб учнів;
- облаштування приміщень для медичної допомоги, фізичної реабілітації та корекції; облаштування приміщень для релаксації й відпочинку дітей, їх психологічного розвантаження;
- облаштування приміщень для психологічної, логопедичної допомоги, педагогічної корекції, соціально-побутового орієнтування;
- облаштування приміщень для організації рухової активності;
- облаштування туалетних, побутових кімнат відповідно до особливих потреб та фізичних можливостей учнів;
- облаштування місць для зберігання речей та одягу дітей, їх навчальних посібників і приладдя;
- облаштування робочих місць дітей відповідно до індивідуальних фізичних обмежень засобами компенсації цих обмежень;
- облаштування навчальних кабінетів, місць для самопідготовки учнів до уроків та самостійного навчання відповідними технічними засобами навчання, зокрема для використання ІКТ;
- забезпечення охоронного режиму навчання: реабілітаційно-доцільного розпорядку дня; додаткового вихідного чи розвантажувального дня серед тижня; можливість проведення годин релаксації, психологічного розвантаження та відпочинку серед навчального дня у зв'язку з поганим

самопочуттям; години активного відпочинку на свіжому повітрі та організація динамічних пауз рухової активності під час уроків;

- корекційно-розвиткова робота відповідно до індивідуальних програм розвитку учнів;
- заходи з фізичної реабілітації та медичної допомоги; навчання прийомів самореабілітації;
- психолого-педагогічний супровід дитини;
- введення до Освітньої програми закладу освіти предметів реабілітаційного та корекційного компонента;
- забезпечення диференційованого підходу в навчанні та вихованні дітей.

У створенні сприятливого середовища для якісного результативного, гуманістично спрямованого освітнього процесу важливо враховувати як психологічні аспекти, так і індивідуальні особливості розвитку дітей та умови найближчого (родинного) оточення.

Компетентнісна спрямованість освіти передбачає дотримання принципу гуманізації, тобто утвердження життя людини як найвищої соціальної цінності, реалізації її творчого потенціалу.

Формування в дітей та молоді гуманітарного світосприйняття, креативного мислення, навичок життєвої й соціальної практики сприяє розкриттю та використанню внутрішніх резервів здібностей і можливостей людини, становленню життєтворчої особистості.

Особливе місце в процесі гуманізації освіти посідає створення умов для інклюзивного навчання, насамперед, безбар'єрного середовища й ефективного психолого-педагогічного супроводу учнів з особливостями психофізичного розвитку. Його ефективність залежить від командної взаємодії між фахівцями та результату залучення батьків дитини до спільної роботи, спрямованої на виховання всебічно розвиненої особистості, здатної забезпечити собі успішне життя.

Висновки. Аналіз нормативно-правової бази в українському суспільстві дає змогу зробити висновок про позитивні зрушення в напрямі гуманізації освіти стосовно врахування особливих освітніх потреб дітей.

Гуманістична спрямованість нормативно-правового поля дає підстави для розширення меж освітнього процесу, паралельно доповнюючи його корекційно-реабілітаційними заходами для відновлення та зміцнення здоров'я дітей з особливими освітніми потребами. Відповідно до розпорядчих документів будь-який заклад освіти, беручи на себе відповідальність за виховання дитини з обмеженими можливостями здоров'я, повинен забезпечити їй не тільки якісну освіту певного рівня, а й допомогти максимально наблизити потенційні можливості до автономної організації свого життя в суспільстві, озброюючи її необхідними компетенціями з огляду на стан здоров'я.

Спираючись на наукові дослідження в галузі педагогіки і психології, на наявний позитивний досвід організації інклюзивного навчання, керуючись нормативно-правовими документами, заклади освіти зможуть викона-

ти свою місію – допомогти дітям з обмеженими можливостями здоров'я, раніше приреченим бути тільки на утриманні держави, стати повноцінними членами суспільства.

Здійснений аналіз не вичерпує всіх аспектів проблеми гуманістичного підходу до організації інклюзивного навчання. Подальші дослідження будуть спрямовані на визначення критеріїв і показників ефективності навчання дитини з особливими освітніми потребами в сучасному закладі освіти та психолого-педагогічного забезпечення умов становлення дитини як суб'єкта освітнього процесу.

Список використаної літератури

1. Антошук Є. Вчимося запам'ятовувати і пригадувати: швидка педагогічна допомога від Української школи ейдетики «Мнемозина». Київ : Вирій, 2007. 137 с.
2. Барановська О. В. Основні напрями розвитку гуманітарної освіти в умовах компетентнісного підходу. *Українська мова і література в школі*. 2013. Вип. 7. С. 48–53.
3. Барановська О. В. Теоретичні передумови гуманізації та гуманітаризації освіти на сучасному етапі розвитку української школи. *Інноваційні пріоритети розвитку гімназії*: практико-орієнтований посібник / за заг. ред. І. Г. Єрмакова. Київ : Особистості, 2014. С. 107–118.
4. Великий тлумачний словник української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь, ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.
5. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : Самміт-Книга, 2009. 270 с.
6. Конвенція про права осіб з інвалідністю, редакція від 06.07.2016 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.
7. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації освітнього простору Нової української школи : Наказ Міністерства освіти і науки України від 23.03.2018 № 283 URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5ab/dfe/87d/5abdfe87d0973124844943.pdf>.
8. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
9. Харук Г. Пам'ять – це лише наша уява. Інтерв'ю із Є. Антошуком. *Дитячий садок*. 2015. № 3 (747). С. 8–10.

Стаття надійшла до редакції 26.01.2018

Леонтьева Т. В. Гуманистический подход к организации инклюзивного обучения детей

В статье освещены результаты теоретического исследования гуманистического направления организации инклюзивного обучения детей с особыми образовательными потребностями в образовательном законодательном пространстве украинского общества. Рассмотрен научный подход к сущности гуманизации содержания обучения. Акцентируется внимание на преимуществах инклюзивного обучения. Освещен позитивный опыт обучения детей с особыми образовательными потребностями в образовательном учреждении, что подтверждает необходимость гуманистического подхода к инклюзивному обучению.

Ключевые слова: гуманистический подход, гуманизация образования инклюзивное образование, образование, ребенок с особыми образовательными потребностями.

Leontieva T. Humanistic Approach to Inclusive Education Development

The article presents the results of the theoretical survey on the humanistic orientation of inclusive education of children with special needs in the law of Ukraine on education. The particular attention to the problem of teaching children with special educational needs is a